

Inheemse schiet- en kraakwilg

Knotwilg symbolisch voor Hollands

De dikste bindwilg met bij 6,5 m stamomvang staat op de Hoge Weide in Utrecht.

Foto's: Bert Maes.

Knotwilgen zijn bijna symbolisch voor het Hollands polderlandschap. Ze komen vooral voor in moerassen en rivieroeveren. Twee soorten zijn uitermate geschikt als knotboom: de schietwilg en de kraakwilg. Het knotten is een inmiddels een historisch beroep. Vanwege de hoge landschappelijke belevingswaarde worden de knotwilgen daarom in stand gehouden door vrijwilligers.

Met ruim tien soorten, variëteiten en kruisingen niet meegerekend, vormen de wilgen één van de soortenrijkste groepen van houtige gewassen in Nederland. De wilg (*Salix*) is een vormenrijk geslacht, met bomen van 20 meter hoog tot kleine kruipende struikjes. Ze zijn tweehuizig.

Gebruik

Helemaal exclusief is de knotwilg niet voor Nederland. In veel landen is

het een gebruik om wilgen te knotten vanwege de buigzame takken en twijgen. Deze zijn voor allerlei doelen geschikt zoals manden, oeverversteving, klompen en touwvervangende materialen. Producten die thans door andere stoffen zijn vervangen. De Engelsen zweren voor echte crickethout bij *Salix alba* var. *caerulea* ook wel 'Cricketbat willow' genoemd. Experimenten zijn uitgevoerd met wilgen als geluidsschermb langs snelwegen. In Zweden wordt geprobeerd de wilg als brandstof voor de energievoorzie-

ning te gebruiken. Er wordt daarbij zelfs aan centrales gedacht. Het hout vertoont namelijk een bijzonder snelle groei die door geen andere boomsoort wordt geëvenaard.

Verspreiding

Twee soorten wilgen zijn bij uitstek geschikt als knotboom: de schietwilg (*Salix alba*) en de kraakwilg (*Salix fragilis*). Juist van deze soorten is weinig bekend over het voorkomen van oorspronkelijk inheems materiaal. De schietwilg bereikt in Nederland zijn noordwest grens. In Denemarken komt de soort vermoedelijk niet meer van nature voor. De kraakwilg groeit tot in Zuid-Zweden. In Nederland is de kraakwilg behoorlijk zeldzaam. Door eeuwen van import van wilgen en de spontane verjonging is het vaststellen van oorspronkelijke populaties niet eenvoudig. Er zijn plannen om de komende jaren de inheemse

Polderlandschap

wilgen van het polder- en rivierenland in kaart te brengen. Internationaal zijn de Nederlandse 'wetland' milieus met vegetaties van smalbladige wilgesoorten van groot belang.

Herkenbaar door bladkleur

De schietwilg is te herkennen aan het smalle langwerpige en fijngezaagde blad. De onderzijde is dicht en zacht behaard. Het grotere en grofgezaagde blad van de kraakwilg is onbehaard en glimmend groen aan de bovenzijde. Door het verschil in bladkleur zijn de schietwilg en kraakwilg op grote afstand al te herkennen. De kruinen van schietwilgen hebben altijd een typisch grijsgroene tint. Schietwilgen kunnen uitgroeien tot hoog opgaande bomen. Kraakwilgen zijn meestal meerstammig maar doen in hoogte niet veel onder. Twijgen van de kraakwilg breken aan de voet makkelijk af. Vandaar de naam. Beide soorten bloeien in april-mei nog voor het blad uitkomt. De bindwilg (*Salix x rubens*) is de kruising tussen de schietwilg en de kraakwilg en komt meer voor dan de oudersoorten. De bindwilg wordt als een natuurlijke kruising beschouwd. De bindwilg zit met alle kenmerken tussen beide ouders, zelfs met het kraken van de twijgen. Een interessante kunstmatige kruising uit de

17e of 18e eeuw is die van een Chinese treurwilgesoort, *Salix babylonica*, met de schietwilg. Hieruit is de bekende treurwilg met gele twijgen ontstaan die in tegenstelling tot de Chinese soort winterhard is. Er is nog een treurwilg bekend: een kruising van de kraakwilg met de *Salix babylonica*. Deze sierwilg met groene twijgen is vrijwel verdwenen. Van de schietwilg en kraakwilg zijn allerlei klonen geselecteerd voor de griendteelt, die bekend staan onder cultivarnamen als 'vitellina', 'Franse gele' en 'Belgische rode'.

Wilgenbos

Schietwilgen en kraakwilgen horen van origine thuis in de dynamische bossen van het winterbed van de grote en kleinere rivieren: het zacht-hout-ooibos. Ze hebben in het verleden een belangrijke rol gespeeld in de vegetatiegeschiedenis van het holoceen en postglaciale landschap. Vooral de schietwilg verdraagt langdurige overstromingen en zandverplaatsingen. Als de bomen breken door ijsgang vormen ze weer nieuwe takken en ontstaat er

een soort natuurlijke vorm van knotwilgen. Van deze biologische eigenschap heeft de mens dankbaar gebruik gemaakt. Vanuit de stammen kunnen ook steltwortels in het water groeien. Als de rivier zich verlegt en het milieu rustiger wordt, verdringen zwarte elzen en zachte berken de wilgen.

De ondergroei van schietwilgenbossen op de slibbige kleibodems kenmerkt zich door stikstofrijke, ruige vegetatie met brandnetel, kleeftkruid en kruidachtige lianen als haagwinde, bitterzoet en het parasitaire groot warkruid of duivels naaigaren.

Natuurlijke schietwilgenbossen komen langs onze rivieren

Bladeren van de schietwilg.

Schietwilgen langs de Dinkel in Twente.

Opgaande kraakwilgen in het Rijnoeverbos bij Oud-Zevenaar.

nog maar zeer sporadisch voor. Die zijn nog te vinden in de Gelderse Poort bij Millingen en Oud Zevenaar. Juist het rivierengebied is vanaf de vroege middeleeuwen ontgonnen, ontbost en in recenter tijd vergraven voor klei, zand en grindwinning. Tot voor kort kwam in het zoetwatergetijde gebied van de Biesbos wilgenvloedbos voor dat bijzonder soortenrijk was. Met het afsluiten van de Biesbos is de ondergroei aanzienlijk verarmd. Enigszins vergelijkbaar bos komt nog voor langs de Oude Maas in Zuid-Holland. Recent is een spontaan schietwilgenbos ontstaan in de Oostvaardersplassen van Zuid-Flevoland. De vochtige atmosfeer van dit bos is rijk aan epifytische mossen en korstmossen, waaronder het zeldzame baardmos dat door luchtverontreiniging op veel plaatsen is verdwenen.

De boomlaag van het schietwilgenbos wordt gevormd door de schietwilg en in mindere mate door de kraakwilg en bindwilg. Ook de in Nederland vrijwel uitgestorven zwarte populier hoort hier thuis. De struiklaag wordt gevormd door andere wilgesoorten. Op de iets hoger gelegen bodems zien we nog gewone es, rode kornoelje, wegedoorn, gelderse roos, gewone vlier en meidoorns.

De kraakwilg komt ook voor in het essen-iepenbos op kleibodems in het rivierengebied en in de beekdalen en

brongebieden van Zuid-Limburg, de Achterhoek, Oost-Twente en Drenthe.

Groei-, broed- en schuilplaats.

De schietwilg en kraakwilg zijn belangrijke waardplanten voor allerlei epiphyten, paddestoelen, insecten, vogels en amfibieën. De holten in de stamvoet zijn belangrijke schuil- en overwinteringsplaatsen voor salamanders. Verschillende moerasvogels zijn gebonden aan wilgenbossen en uilen zoeken de holle stam graag op.

Knotwilgen bieden een groeiplaats voor eikvarens en kruisbessen. In het algemeen zijn wilgen belangrijke drachtplanten voor bijen, vooral vanwege de vroege bloeitijd wanneer er verder nog weinig te halen valt in de natuur.

Oude wilgen

Ofschoon wilgen niet zo oud worden als veel andere boomsoorten, zijn er schietwilgen en bindwilgen bekend met een stamomvang van 5 tot 6,5 m. Deze monumentale bomen dateren uit de 18e / 19e eeuw. Wilgen ouder dan circa 250 jaar zijn niet bekend. Voorbeelden van dergelijke monumentale wilgen staan aan de Maasoever bij Ammerzode, bij de Waalbandijk in Beuningen, de Randwijkse uiterwaarden, Wilp aan de IJssel, Landgoed Offen in Noordwijk, De Beaufortpark in Woudenberg, bij buurtschap Tiengeboden in de Ooypolder en op Hogeweide in Utrecht.

De schietwilg en de kraakwilg zijn schikt als knotboom. Ze zijn van elkaar te onderscheiden door het verschil in bladkleur; glimmend-groen bij de kraakwilg en grijsgroen bij de schietwilg. Wilgen horen van oorsprong thuis in zachthout-oibossen. Natuurlijke schietwilgenbossen komen in Nederland echter sporadisch voor.

Knotkraakwilgen met daarachter schietwilgen (Biesbos).

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesburo in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken. Eerdere artikelen over inheemse bomen en struiken in Nederland verschenen in Tuin & Landschap, nummers 2, 7, 12, 17 en 23 van 1992 en nummers 3, 11, 22, 26 van 1993.